

Prefață

Orice epocă istorică, fie ea revolută, *in statu nascendi*, în plină desfășurare sau pe cale de a se încheia, poartă în sine dincolo de înșiruirea unor evenimente, crezuri și așteptări, sisteme de idei și valori care modelează și determină în ultimă instanță viața socială a indivizilor și a comunităților umane. Revoluțiile burgheze au propovăduit și au impus în conștiințele oamenilor idei generoase – egalitate, libertate, fraternitate – anunțând, de exemplu, la 1848, o „primăvară a popoarelor, a națiunilor” într-o lume în care imperii anacronice și opresoare opuneau o îndârjită rezistență, drapată în faldurile stabilității ordinii, tradiției, respectului necondiționat față de autorități. După Marele Război, când la Versailles se puneau bazele unei noi viziuni și ale unui nou echilibru european și mondial prin recunoașterea în temeiul dreptului internațional a dreptului popoarelor, a națiunilor și naționalităților la autodeterminare și liberă dezvoltare în cadrul unor entități statale cu frontiere sigure, configurate pe baze constituționale garantate și protejate la nivelul unui forum mondial – Societatea Națiunilor –, părea că umanității i se deschidea în față o perspectivă sub zodia păcii și progresului multilateral. Fuziunea dintre naționalism – ca expresie a unui spirit identitar inalienabil – și internaționalism – ca deschidere fără alternativă spre o deplină cooperare și conlucrare a națiunilor libere devenite actori pe scena unei lumi dezbrăate de spectrul războaielor – părea mai posibilă ca oricând. Dar așa cum s-a mai întâmplat și în alte perioade, reculul a fost rapid și stupefiant. Naționalismul a înregistrat în anii '20-'30 ai secolului trecut accente și accese profund îngrijorătoare, în contextul în care conflictele ideologice s-au acutizat, în care forțe extreme s-au coagulat și s-au confruntat cu înverșunare. Extremismul de dreapta și cel de stânga au suprasaturat perimetrul justificărilor ideologice, al

programelor și disputelor politice, inducând la nivelul taberelor aflate în raporturi de beligeranță pretenții nu doar hegemonice ci de dominație exclusivă, prin mijloace de forță, amenințări, control deplin și pe multiple planuri: economic, social, cultural, simbolic.

Naționalismul și-a devoalat, astfel, și o față ascunsă, hidoasă, reprobabilă, cu consecințe ruinătoare pentru națiunile pe care pretindea că le reprezintă și cărora le jurase credință și devoțiune. Perioada interbelică și apocalipsa declanșată de cea de-a doua conflagrație mondială stau teribilă mărturie pentru cursul mutant al unor idei, proiecții și inițiative politico-militare ce au frânt cursul previzibil al unei civilizații care părea să sucumbe sub acțiunea unor forțe destructive, dezlănțuite, sub auspicii înșelătoare și nefaste. Etapa istorică postbelică cu divizarea continentului european, în condițiile Războiului Rece, cu cruciadele democrație versus totalitarism, colonialism versus mișcările de eliberare națională, imperialism versus anti-imperialism, mondialism/globalism versus suveranism au complicat eșicherul lumii contemporane, care a devenit mai instabil, subminat de crize și multiple vulnerabilități, provocând nu mai puțin distorsiuni ideologice, false identificări și devalorizări ale unor concepte-cheie, care au dobândit conotații contrare și contrariante.

Multe așa-zise certitudini teoretice, politice, juridice, civilizaționale se impun a fi puse în discuție, reanalizate și revalorizate corect și cu atenție, pentru a mai putea constitui acele necesare puncte cardinale, în vâlmășagul unor informații supra-abundente, multe dintre ele cu potențial manipulativ, care au ajuns să provoace reacții condiționate cu premeditare, apetențe conformiste, mase de consumatori docili și anesteziați, incapabili de a mai accede la adevăr și la valorile cu adevărat umane (vezi tentativele de a acredita post-adevărul în post-modernitate, trans-umanismul și abandonul în fața virtuților unei inteligențe artificiale supra-umane).

Lucrarea de față, în care o sumă de studii specializate în istorie, politologie, sociologie, ce abordează problematica națiunii și

naționalismului în Europa și cu trimeri la realitățile românești în procesul constituirii statului național unitar la 1 decembrie 1918, al regimurilor politice care s-au succedat în ultima sută de ani, fixează anumite repere, avansează argumente pentru înțelegerea adecvată și nuanțată a ceea ce realmente a fost dincolo de anumite reprezentări ideologice *post factum*, tendențioase și reduționiste, la urma urmei. Alături de eseurile ce completează contribuția autorilor, subsumate și ele structurii întregii lucrări, avem în față o invitație la lectură refuzându-se unui stil auctorial, doctoral, și, totodată o invitație la dialog favorizând o participare a cititorului la o experiență aparte, pe cont propriu, de examinare și analiză prin care să ajungă la concluzii edificatoare, sperăm rezonabile, nu sugerate, partizane, sau refuzate *ab initio*, cum din păcate se mai întâmplă. Mai ales atunci când tematica unei cărți este una controversată, când nimeni nu are monopolul adevărului și când istoria pare să se repete fără ca oamenii de azi să fi interiorizat învățămintele incomode ale trecutului, tragediile trăite de oamenii de ieri ce au plătit un preț exorbitant, chiar cu viețile lor, unor iluzii pernicioase și mistificări criminale meșteșugite.

Prof. univ. dr. **Irina Moroianu ZLĂTESCU**

Introducere

Mihai MILCA și Sabin DRĂGULIN

Între dinamica mișcărilor sociale și politice, a ciclurilor de evenimente conducând la preeminența unor fenomene majore, a unor procese de destructurare și restructurare cu adevărat istorice, și afluxul ori refluxul unor idei-forță, cu reverberații în timp, există determinații profunde, interconectate, care cel mai adesea sunt ignorate, ocultate cu bună știință de interese pasagere unele, persistente altele, expresie a unei irepresibile apetențe pentru control și dominație în plan ideologic, logomahic. Este ceea ce se poate constata cu ușurință în cadrul unei familii de concepte care, în prezent, în condițiile așa zisei post-modernității, într-o epocă a post-adevărului și globalizării, a „corectitudinii politice”, dincolo de certitudinile oferite de un curs civilizațional parcurs de umanitate, a suferit și suferă în continuare o insiduoasă operațiune de denaturare, reciclare și pervertire a câmpului său de conotații și semnificații în discursul public, în dezbaterile academico-universitare, în media, în gâlceava politicianilor și mesajele propagandiștilor profesioniști sau improvizați. S-a făcut astfel loc tentativelor de manipulare, substituțiilor semantice, culpabilizărilor ad-hoc, incriminărilor și recriminărilor postume în contul unor nenorociri și atrocități întâmplare în anumite etape în care rațiunea, ordine, justiția, constituționalismul, democrația, principiile, valorile morale fundamentale și umanismul au fost puse la încercare și au suferit nepermis de multe retorsiuni. Ne referim la acele etape în istoria umanității, cum a fost fascismul, pe care Benedetto Croce l-a considerat o paranteză a istoriei italiene, la care noi am putea să adăugăm fără să greșim și regimurile totalitare comuniste, care au fost o paranteză traumatică și tristă a istoriei umanității.

Este vorba de concepte precum: națiune, naționalitate, naționalism, stat național și altele conexe precum: suveranitate, revendicări naționale, drepturi ale omului și cetățeanului, Societatea Națiunilor, Organizația Națiunilor Unite, creditate și acreditate ca emanații ale ideilor de progres și emancipare, libertate, liberă exprimare etc. Acestea sunt în realitate discreditate și anatimizate datorită unor false identificări și derapaje ale unor ideologii ce și-au anexat virtuțile națiunii și naționalismului pentru a le utiliza și exploata în detrimentul mesajului lor inițial, genuin, cu efecte asupra indivizilor și grupurilor umane intrați/intrate în zodia marginalizării, discriminării și excluderii din corpul național.

Identitatea națională este un dat social în parametri comunitari, ce comportă elemente definitorii, distinctive, grație similitudinilor și diferențelor constitutive pentru indivizi și grupuri sociale, cărora li se adaugă caracteristicile dobândite, de ordin simbolic, ceremonial, mnemotehnic, sentimental și, nu de puține ori, resentimental în raport cu alte identități naționale concurențiale, adverse sau percepute ca atare.

Pe de o parte trebuie să avem în vedere naționalismul atașat necesității afirmării, în contexte istorice diferite, a identităților naționale, ca trend incontornabil al procesului de constituire și consolidare a statelor naționale în condițiile amurgului evului mediu și izbucnirii revoluțiilor burgheze (anglo-saxonă, franceză), ajungându-se în secolul al XIX-lea la triumful recunoscut sau subînțeles al naționalismului ca o condiție *sine qua non* a emergenței statelor naționale independente unitare sau în formulă federativă. Vezi în acest sens evoluția spre unitate națională a unor popoare europene (*Risorgimento* în Italia, afirmarea celui de al II-lea Reich german în perioada bismarkiană, unirea principatelor danubiene și desăvârșirea statului unitar român la 1 Decembrie 1918, apariția statelor balcanice pe ruinele Imperiului otoman și a noilor entități statale succesoare Imperiului habsburgic și austro-ungar, la sfârșitul primei conflagrații

mondiale). Naționalismul în plan european a cunoscut, în aceste circumstanțe, o ipostază imperială care a înglobat și nesocotit aspirațiilor unor popoare subjugate și naționalități minoritare. După cum, ca reflex legitim și revers condiționat, s-a oferit și în ipostaza de resort al unui stat național eliberat de sub opresiune imperială străină, în veșnică stare de alertă și beligeranță cu alte naționalități amenințătoare din imediata vecinătate.

Naționalismul și-a adjudecat astfel un rol proteguitor și conservator în raport cu interesele naționale pe care pretindea că le reprezintă.

Totodată, ideologia naționalistă care, anterior, a accedat la statutul de ideologie atotcuprinzătoare, cu un grad din ce în ce mai sporit de aglutinare și suficiență canonică, s-a transformat într-o pan-ideologie cu funcții activizante și legitimiste, preluând misiunea îndeplinită cândva de sistemul de credințe teologale, devenind o religie „laică” (acceptată contradicție în termeni) ce avea să se dovedească și sursa unor manifestări inclemente, de intoleranță și excluziune pe bază etno-naționale. Această ideologie a migrat la dreapta spectrului politico-ideologic, nerefuzându-și pusee extremiste, accese inchizitoriale și predispoziții autoritariste, care în anumite împrejurări aveau să pazească calea spre instaurarea unor regimuri politice drastice, dictatoriale sau totalitare (statolatRIA naționalist – populară cu ambiții imperiale neo – romane de factură mussoliniană sau național – socialismul celui de al III-lea Reich). În perioada interbelică aceste exemple infame și nefaste s-au dovedit contagioase, chiar dacă mimetismul unor acte de forță și aere de marțialitate naționalist-mesianică au îmbrăcat aspecte emfaticе ridicole și caricaturale (franchismul și salazarismul, în Spania și Portugalia, horthysmul în Ungaria, legionarismul în România, ustașismul în Croația). Dacă naționalismul „pozitiv” și „bine temperat” al începutului procesului de emancipare și recunoaștere a îndreptăririi națiunilor și naționalităților de a trăi în state orânduite pe principii de constituționalitate, cu frontiere

consfințite și protejate de dreptul internațional, cu libertăți și îndatoriri civice asigurate tuturor cetățenilor lor, independent de etnie și naționalitate, dar care la rândul lor au datoriat de a fi loiali statelor în care locuiesc, nedându-se la acțiuni subversive, iredentiste, teroriste, este neîndoielnic relevant ca factor de progres istoric; în vreme ce excesele naționalismului cantonat pe aliniamentele extremismului de dreapta trebuie demontate și repudiate fără ezitări și jumătăți de măsură. Știm cât rău au adus cu ele sarabandele de violențe, crimele politice, asasinările milițiilor naționaliste fasciste în anii '20 ai secolului trecut în Europa abia ieșită din Marele Război, „teatru de operațiuni” al revoluțiilor și contrarevoluțiilor de tot felul, ce au consemnat o adevărată „brutalizare a societății” (potrivit expresiei inspirate a istoricului George L. Mosse). Ceea ce a urmat a fost un veritabil „război civil european” – interludiu straniu și la fel de belicos, aidoma celor două conflagrații mondiale ce și-au pus sanguinara pecete asupra nefericitului secol al XX-lea, în raport cu care istoricul german Ernst Nolte avea să arate cum s-a asigurat astfel combustia regimurilor totalitare de dreapta și de stânga și confruntarea acestora cu democrațiile occidentale ajunse la o crucială răspântie istorică. Practicile exterminatorii, genocidare pe care totalitarismele fără deosebire de pretențiile lor ideologice și culorile abordate (cafenii, roșii, negre etc.) au lăsat răni deschise care încă nu sau cicatrizat și nu pot fi uitate. Holocaustul este astfel o întreprindere criminală la scară industrială care a lăsat în urmă o traumă de neșters, terifiantă și întrucâtva premonitoare pentru ceea ce ar însemna o eclipsă letală a rațiunii, în disprețul total al condiției umane văzută ca balast sordid la cheremul unei elite rasiale sau de altă natură, cu arogate meniri fantasmagorice, salubrizante la dimensiuni planetare.

Dacă *naționalizarea masei* a fost însoțitorul unui proces istoric în perioada ce a urmat revoluției industriale burgheze și ascensiunii capitalismului și colonialismului european, *masificarea națiunii* (sau a națiunilor) a fost cealaltă față care a permis hibridizarea democrației cu totalitarismul. Raportul între elite și mase a înregistrat de la o etapă